

Hattuşa'nın Kısa Tarihçesi

Hattuşa'da ilk yerleşime dair izler M.Ö. 6. binde Kalkolitik Çağ'a kadar eskiye gider. İlk Tunç Çağı'nda da yerleşimin olduğu Hattuşa, Anadolu'nun M.Ö. 2. binyılın başlarından sonra tarihsel dönemlere irilmesiyle beraber yazılı belgelerde de geçmeye başlar. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda bir karumun yani Asurlu tüccarların kurduğu bir ticaret kolonisinin bulunduğu kentin adı yazılı belgelerde bu dönemde Hattuş olarak kaydedilmiştir. Bir Hatti kenti olduğu kabul edilen Hattuş, bugün bizim Büyükkale olarak bildiğimiz yerde kurulmuş, buradan aşağıya, kuzeye doğru yayılmaktaydı. Asurlu tüccarların bir ticaret mahallesi görünümündeki karum, bugün bizim Büyük Tapınak olarak adlandırdığımız, Hititler Dönemi'nde inşa edilmiş tapınağın kalıntılarının hemen kuzeyinde yer almaktaydı. Karum ve kent bir savunma duvarı ile çevrilmişti. M.Ö. 18. yüzyılın ortalarında Hattuş kenti tarihsel kayıtlara göre Hititlerin saldırısına uğrar. Kaneş kenti merkez olmak üzere Anadolu'da fetih hareketlerine girişmiş olan kral Anitta önderliğindeki Hititler çok önemli bir stratejik konuma sahip olan Hattuşa'yı ele geçirerek burayı tahrip eder, bir daha yerleşilmemesi için de lanetlerler. (Burada kentin adının Hattuşa formunu kullandık, zira bu olayı Anitta Metni olarak adlandırdığımız çok daha sonraki Hitit Krallığı zamanına ait bir Hititçe çivi yazılı belgeden öğrenmekteyiz; Hititçe metinlerde de bu kentin adı Hattuşa formunda geçer.) Anitta'da sonra bir yüzyıl kadar Anadolu'da yazının kullanılmadığı, neler olup bittiğini bilmediğimiz bir karanlık devir başlar. M.Ö. 17. yüzyılın ortalarında ise kendisi ile aynı etnik kökene sahip Anitta'nın tekrar iskan edilmemesi için lanetlediği bu kente bir başka Hitit Kralı I.Hattuşili (Asıl adı Labarna'dır. Hattuşalı anlamındaki Hattuşili adını sonradan almıştır) yerleşmiş, üstelik burayı başkenti yapmıştır. Hattuşa bunda sonra, II. Muwatalli zamanındaki (M.Ö. 13.yy. başları) küçük bir kesinti dışında dört yüz yıldan fazla süreyle Hitit Krallığı'na başkentlik yapacaktır. Kentin bundan sonraki tarihi yine bu kentten çıkarılmış çok sayıdaki Hititçe çivi yazılı belgelerden takip edilebilmektedir.

Eski Hitit Dönemi'nde (M.Ö. 1650-1400) Hattuşa, Orta Anadolu'da varlığını sağlamlaştırmış, Batı Anadolu'ya, Güneydoğu Anadolu'ya ve Kuzey Suriye'ye

seferler düzenleyerek buralarda da varlığını hissettiren bir krallığın başkentidir. Şehir, Büyükkale'de sarayın bulunduğu, devlet idaresinin yapıldığı yer merkez olmak üzere buradan kuzeybatıya doğru yayılıyordu. Krallığın büyümesi ile büyüyen bir kent söz konusudur.

Hitit İmparatorluk Dönemi M.Ö. 14. yüzyıl ile başlayan dönemdir. Genellikle krallığın güçlü olduğu bir süreç söz konusu ise de zaman zaman başkente dek uzanan istilalar da olmuştur. Hatta M.Ö. 14. yüzyıl başlarına tarihlenen bir belgede kuzeyden gelen Kaşka saldırıları sonucu Hattuşa'nın istilaya uğrayıp, yakılıp yıkıldığı anlatılır. Yukarı Şehir olarak bilinen Hattuşa'nın güneyindeki, çok sayıda tapınağın bulunduğu yüksek kesiminde kentin gelişiminin imparatorluk döneminde olduğu kabul edilmektedir. Kentin bu yönde gelişimi ile burayı da çeviren surlar, surlar üzerindeki görkemli kent kapıları ve diğer anıtsal yapılar inşa edilmiştir. II.Muwatalli döneminde Mısır'la yapılan Kadeş Savaşı öncesinde başkent bir süre Tarhuntaşşa adındaki bir kente taşınmış, ardından III.Murşili zamanında yeniden Hattuşa başkent yapılmıştır. M.Ö. 13. yüzyılda Hattuşa'nın en önemli tapınağının olduğu Yazılıkaya kutsal alanı düzenlenmiştir.

M.Ö. 13. yüzyılın sonuna doğru Hitit İmparatorluğu'nda gerileme başlamış, dışardan gelen tehditler artmış ve M.Ö. 12. yüzyılın başında da batıdan gelen Deniz Kavimleri göçleri ile Hitit İmparatorluğu yıkılmıştır. Hattuşa ani bir saldırı ile yıkılmış değildir. Başkent tahrir edilmeden önce tamamen terk edildiği yapılan kazılar sonucunda anlaşılmaktadır. Hattuşa'daki tahribatı kimlerin yaptığı ise aydınlatılabilmemiş bir konu değildir.

Hitit Krallığı'nın çöküşünden sonra Hattuşa önemini tamamen kaybeder. Bundan sonra da Hitit karakteri gösteren bir yerleşmeye sahne olmaz. Krallığın yıkılışı ve Hattuşa'nın tahribinden sonra kentin asıl alanı olan Büyükkale ve çevresi uzunca bir süre tekrar iskan edilmez. Bu sırada kentin kuzeydoğusunda bulunan Büyükkaya'da zayıf bir yerleşme söz konusudur. M.Ö. 8. yüzyılda Büyükkale ve Aşağı Şehir'de yerleşme yeniden başlar. Orta ve Geç Demir Çağı'ndaki yerleşme Frig olarak kabul edilir. Frig kültürü ile benzerlikler burada ele geçen buluntular vasıtasıyla kanıtlanmaktadır.

M.Ö. 6. yüzyılın başlarından itibaren Kızılırmak'ın doğusu Medlerin eline geçer. Daha sonra da Pers idaresi başlar. M.Ö. 3. yüzyılın ilk yarında Hattuşa'nın bulunduğu bölgeye Galatlar yerleşirler. M.Ö. 25 yılında da bölge Roma egemenliğine girer. M.S. 10-11. yüzyıllarda Orta Bizans Dönemi'ne ait Yukarı Şehir'de, Sarıkale'de ve Aşağı Şehir'de kalıntılar vardır. Anadolu'nun Türkleşmesi'nde sonra Hattuşa'nın bulunduğu yere ilişkin bir husus Osmanlı'nın gelişmesi esnasında 16. yüzyılda Maraş bölgesindeki Dulkadiroğulları'nın nüfuzunu kırmak üzere onlardan bir grubun buraya yerleştirilmesidir. Dulkadiroğulları önce Yekbas'a (Boğazkale'nin 3 km. kuzeyinde, bugün Evren), sonra 17. yüzyılda da Hattuşa'nın eteğindeki Boğazköy'e yerleşirler. Boğazköy 1987 yılına kadar Sungurlu ilçesine bağlı bir bucak merkezi iken, 4.7.1987 tarihinde Çorum'a bağlı ilçe olmuş, adı Boğazkale'ye çevrilmiştir.

Hitit Başkenti Hattuşa'nın Bugünkü Görünümü:

Hattuşa kentini Büyükkale, Aşağı şehir ve Yukarı Şehir olmak üzere üç temel alanda ele almak gerekir. Bunların yanı sıra Büyükkaya ve Yazılıkaya da Hattuşa kenti kapsamında ele alınması gereken yerlerdir.

Hattuşa'nın en eski yerleşimine sahne olan ve Hititler Dönemi'nde kralın sarayının bulunduğu, devletin idare merkezi olan Büyükkale, doğusu ve kuzeydoğusunda derin uçurumların bulunduğu, güneyi ve kuzeyindeki araziden de belirgin bir yükseklikle ayrılan doğal bir kayanın üzerinde kurulmuş yerleşim alanıdır. Bu doğal nitelikleriyle savunmaya çok elverişli alan güneyinde, batısında ve kuzeyinde güçlü surlarla tahkim edilmiş, kuzeydoğu ve doğusundaki uçurumlar doğal kayaya oturtulan ve bugün sadece izleri görülebilen surlarla iyice aşılmaz hale getirilmişti. M.Ö. 2. binyıl dünyasında geniş bir alana hükmeden ve çağının en önde gelen güçlerinden biri olan Hitit Krallığı'nın başkentinin böyle bir yerde olması tesadüf değildir.

Yine kentin erken dönemlerden beri iskan edilmiş olan kuzeyde kalan bölümü Aşağı Şehir'de günümüze dek ulaşan en önemli kalıntı Büyük Tapınak'tır.

Hattuşa'nın UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'ne kabul edilmesine gerekçe olan niteliklerinden biri olan bu kentteki çok sayıdaki Hitit kültürünün izlerini yansıtan mimari eserlerin kalıntılarında en dikkat çekici olanıdır. Hititler için kullanılan "Bin Tanrılı Halk" deyiminin de yansıttığı üzere çok sayıda tanrının yer aldığı Hitit Panteonu'nun zirvesindeki Baş Tanrı Fırtına Tanrısı ile onun eşi Arinna'nın Güneş Tanrıçası için inşa edilmiş kentin en önemli tapınağıdır. Aynı zamanda bu gün Hattuşa'yı ziyaret edenleri ilk karşılayan, sadece temelleri kalmış olmakla beraber kentin en etkileyici alanlarından biridir.

Hattuşa'dan batıya açılan üç kapıdan ikisinin (Aşağı Batı Kapı, Yukarı Batı Kapı) sadece kapı blokları görülebilir. Üçüncüsü ise bunlardan daha güneyde, Hitit surlarının kalıntılarının bu gün en iyi izlenmeye başlandığı yerde bulunan Aslanlı Kapı'dır. Birisi kırık durumda, diğeri ise daha sağlam bulunan iki aslanın bulunduğu Yukarı Şehir'in girişlerinde biri olan bu kapı Hitit başkentinin en çok akılda kalan görüntülerinden birini sunar.

Hattuşa surlarını en yüksek noktası ise Hitit İmparatorluk Dönemi'nde toprak yığmak suretiyle yükseltilmiş ve üzerine sur inşa edilmiş olan Yer Kapı ve Sfenkli Kapı'nın bulunduğu yerdir. Yer kapı yapay yükseltinin olduğu yerde yapılmış olan 71 m. uzunluğundaki bir tüneldir. Yüksekliği 30 m., uzunluğu 250 m. ve tabanındaki genişliği 80 m. olan yapay yükseltinin güney tarafı döşeme taşlarla kaplanmıştır. (Bugün bunlar kısmen restore edilmiştir.) Bunun üstündeki surlarda, Yer Kapı ile aynı hizada inşa edilmiş kapı bloklardaki sfenksler dolayısıyla Sfenkli Kapı olarak adlandırılır. Burada iki dışarı bakan bloklarda kabartma olarak yapılmış (Bunlardan sadece biri kırık olarak yerindedir, diğeri hiç ele geçmemiş), ikisi de içeri bakan bloklarda üç boyutlu olarak işlenmiştir (Bunların da biri İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde, diğeri ise ilk çıkarıldığında onarım amacıyla götürüldüğü Berlin'de, Berlin Ön Asya Müzesi'ndedir). Burada yığma toprak set, döşeme taşlı yüzey, Yer Kapı Sfenkli Kapı ve surlarla birlikte oluşturulan mimari kompleksin tören amaçlı inşa edilmiş olabileceği öne sürülmektedir.

Yer Kapı'dan doğuya doğru ilerlendiğinde iç tarafa bakan bloklarında birinde kabartma olarak savaşçı bir tanrının betimlendiği Kral Kapı'ya ulaşılır.

(Bu gün kabartmanın yerinde bir kopyası bulunmaktadır. Orijinali Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ndedir.)

Yukarıda sözünü ettiğimiz kapıların üzerinde bulunduğu surun güneyden sınırladığı alan Yukarı Şehir'in tapınaklarının yoğunlaştığı kesimdir. Hattuşa'nın bir diğer adının tapınaklar kenti olduğu ve bu kentin 32 tapınağın bulunduğu bir kült merkezi olduğu da hatırlanmalıdır.

Kral Kapı'sından kuzeye doğru inildiğinde bir Frig yerleşimi olan Güneykale'ye varılır. Burada aynı zamanda Hattuşa'nın en ilgi çekici Hitit Dönemi eserlerinden restore edilmiş haliyle ziyarete açık olan Hiyeroglifli oda bulunmaktadır. II.Şuppiluliuma'ya ait bir hiyeroglif yazıtı içeren bu eserin arkasındaki alan kentin su deposu olarak kullanılan havuzların bulunduğu yerdir. Bunun gibi su deposu olarak kullanılan, ancak daha farklı tarzda yapılmış havuzlar Yukarı Şehir'in güneybatı ucunda da vardır.

Güneykale'nin batısında ise doğal kaya üzerine kabartma olarak Luwi hiyeroglif yazıtı ile yazılmış, 8,5 m. uzunluğunda 11 satırlık tam olarak okunamayan bir yazıtın bulunduğu Nişantaş vardır. Hitit kültürünün bir başka yönü de hiyeroglifi odadaki ve Nişantaş'taki hiyeroglif yazıtlar ile burayı ziyaret edenlere sergilenmektedir.

Hattuşa'nın kuzeydoğusunda, kentin doğal sınırlarını belirleyen derin vadinin ötesinde Büyükkaya bulunmaktadır. Hattuşa'dan uzanan surların çevrelediği bu alan Hititler Dönemi'nde kentin tahıl depolarının bulunduğu yeri.

Buradan daha doğuda, Hattuşa'nın merkez alanına 2 km. kadar mesafede M.Ö. 13. yüzyılda düzenlenmiş olan Yazılıkaya kutsal alanı bulunmaktadır. Hattuşa'nın UNESCO Dünya Miras Listesi'ne alınmasının gerekçelerinden olan kentin sahip olduğu çok önemli sanatsal eserleri ve anıtlarından en önde geleni burasıdır. İki ayrı galerinin bulunduğu doğal kaya üzerine kabartma olarak Hitit tanrıları ve tanrıçalarının resmedildiği başkentin en kutsal alanıdır. Doğal kayanın önüne galerilerin girişini de kapatacak ve kontrol altına alacak tarzda inşa edilmiş yapıların kalıntıları da bu gün izlenebilmektedir. Yazılıkaya kutsal alanındaki A galerisinde bir tarafta tanrılar ve bir tarafta da tanrıçalar belli bir düzende sıralanmışlar, ortadaki sahnede ise en kutsal Baş Tanrı ile eşi olan en yüksek

rütbeli tanrıçanın karşılaşması gösterilmiştir. Doğal koşullar altında büyük ölçüde yıpranmış olan bu galeride ayrıca tanrılardan daha büyük boyutlu olarak buraya son halini verdiren kral IV.Tudhaliya'nın kabartması yer alır. B galerisi ise daha küçüktür. Burada bulunan çeşitli tanrıların kabartmaları ve koruyucu tanrısı Şarruma ile resmedilen IV.Tudhaliya'nın kabartmaları, bu galeri 19. yüzyıla dek toprak altına kaldığı için daha iyi korunmuştur.

Hiti Krallığı'nın siyasal başkenti Hattuşa, dinsel, ekonomik gibi yönleriyle çağının önemli merkezlerindendi. Hattuşa aynı zamanda çağının tarihinin ve kültürünün aydınlatılmasında çok önemli yeri olan binlerce çivi yazılı tabletin bulunduğu bir arşivler kentidir. Büyükkale'de ve Büyük Tapınak'ta yapılan kazılarda ele geçen ve sayıları otuz bini bulan çivi yazılı belgeler Hitit tarihinin ve kültürünün yanı sıra çağdaşı Anadolu ve Anadolu dışındaki kavimlerin tarihleri ve kültürlerinin aydınlatılmasında da başlıca kaynağımızı oluşturmaktadır. Bu tablet arşivleri UNESCO'nun Dünya Belleği Listesi'nde yer almaktadır.

Hattuşa'nın Keşfi ve Kazılar

Hattuşa'nın Batı'da bilim dünyasında ilk kez tanınması 1834 yılında gezgin Charles Texier'nin burayı keşfetmesi ile olmuştur. Texier şehrin planını çıkarır ve Yazılıkaya kabartmalarının krokisini çizer. Ancak o Med şehri Pteria'yı bulduğunu sanıyordu. Bundan sonra Hattuşa'ya 1836'da William J. Hamilton gelerek çizimler yapar. O da burayı Galat kenti Tavium sanır. Bundan sonra 19.yüzyılın sonuna kadar başka Batılı gezginler, bilim adamları Hattuşa'ya uğrarlar. Ancak Hitit uygarlığının henüz yeterince tanınmadığı bu yıllarda Hattuşa'nın gerçek kimliğine ilişkin bir saptama söz konusu değildir.

1893-94'te Ernest Chantre, Büyük tapınak, Büyükkale ve Yazılıkaya'da sondaj çalışmalarını yapar ve ilk çivi yazılı tabletleri yayınlar. Bundan sonraki kazı ve sondaj çalışmaları 1906'-1907'de ve 1911-1912'de Hugo Winckler ve Theodor Makridi tarafından yürütülür. 1906'daki çalışmalar sırasında ele geçen çok sayıdaki çivi yazılı tablet vasıtasıyla burasının Hitit Krallığı'nın başkenti Hattuşa olduğu öğrenilir. 1915 yılında da Bedrich Hrozný Hattuşa arşivlerinde ele

geçmiş çivi yazılı metinler üzerinden Hititçe'nin çözümünde ilk büyük ilerlemeyi kaydeder.

1931 yılında Almanların başlatmış olduğu Boğazköy kazıları İkinci Dünya Savaşı sırasındaki aradan sonra 1952 yılında yeniden başlatılmış, kazılar halen Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından sürdürülmektedir. Kazı başkanlığını 1977'ye kadar Kurt Bittel, 1993'e kadar Peter Neve, 2006'ya kadar Jürgen Seeher yürütmüştür. Şimdi de kazı başkanlığını aynı enstitüye bağlı olarak Andreas Schachner yürütmektedir.

Hattuşa'da yapılan kazı ve araştırmaların sonuçları kazıları yürüten ekipler tarafından yayınlanmaktadır. Ayrıca Hattuşa'da ele geçmiş olan sayıları otuz bini bulan tablet üzerindeki çivi yazılı metinler de kopyaları yapılmak suretiyle yayınlanmıştır.